Esszé

Tiszatájonline | 2026. október 22.

Hetven év távlatából

KÖLTŐK ÉS A FORRADALOM

BOTOS KATALIN ÍRÁSA

Sok megemlékezés felidézi azokat a jelszavakat, amelyek az 1956-os forradalom utcáin felhangzottak.

Fotó: Teknős Miklós / Magyar Nemzet

Nagy Imrét a kormányba, Rákosit a Dunába!
Vesszen az ÁVÓ!
Miniszternek buta, pusztuljon a Bata! (Akkori honvédelmi miniszter volt…)*Új vezetés, új irány, új vezetőket kíván!*
Bem apó és Kossuth népe, menjünk együtt, kéz a kézbe!
Munkás-paraszt gyerekek, együtt megyünk veletek!
Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!
Szovjet sereg menjen haza, Sztálin-szobrot vigye haza!
Függetlenség, szabadság! Éljen a lengyel nép! Éljen a lengyel munkáspárt!
Rákosit a Dunába, Nagy Imrét a kormányba!

Most vagy soha! Vesszen az önkény, éljen a törvény!
Szabadságra szavazunk, Kossuth-címert akarunk!
Ez a haza magyar haza, minden orosz menjen haza!
És mindenekelőtt:
Ruszkik haza! Aki magyar, velünk tart!
Gyakorlatilag *nem találunk közöttük a gazdasági nyomorra utalókat*. Igaz, a jelszavak többsége Budapesten, a nagyvárosokban keletkezett. Ott se volt fényes az élet, de a „proletárokra" valamennyire figyelt a kormányzat. A Rákosi-rendszer legaljasabb tevékenysége vidéken bontakozott ki a legjobban. Ott, ahol a parasztság egy harmada – *szinte minden család*!!! – összeütközésbe került a regnáló hatalommal. De vidéken mindenki ismert mindenkit – ott kevésbé mozgolódtak. A helyi vezetők terror alatt tartották a létükben fenyegetett parasztokat. A nagyobb városokban más volt a helyzet. A nagyváros ereje: a tömeg.
De a nagyvárosi munkásokat sem az anyagiak foglalkoztatták a legjobban. A jelszavak ezt ékesen tanúsítják… *Szabadság, függetlenség, demokrácia, igazságosság*! Ezt követelték.
Nyilván a jelszavakat mindig kiötli, *bedobja* valaki; az értelmiség nyilván benne volt ebben. Bár, ne becsüljük alá a népi ötletességet!
Azért volt olyan mondat is, amelynek volt gazdasági tartalma: *„Azt beszélik Pesten-Budán, Hová lett a magyar urán…"* (Ezt se valószínű, hogy egy gyári segédmunkás fogalmazta meg.) De ennek is elsősorban a külpolitikai éle ragadta meg a tömeg fantáziáját…
Mellékesen mondom: való igaz, hogy a II. világháború szovjet megszállói minden országból, amelyet maguk alá gyűrtek, elszállították az uránt, így például, többek között a szomszédos csehektől is, rengeteget. Először a nácik, aztán a szovjetek… De hát tőlünk vittek minden mást is. A hivatalos jóvátételi szállításokon túl, mindent, ami mozdítható volt, főleg az élelmiszert. Mi, magyarok, nemhogy nem kaptunk Marshall-segélyt, – pedig azt még a legyőzött németek is megkapták –, hanem bennünket mindenünkből kifosztottak.

És lám, *a forradalom mégsem a kutyák dala, hanem a farkasok dala lett*!
Az értelmiség jobb részéből, költőink közül sokan kapcsolódtak bele az eseményekbe.

Megdöbbentő, hogy a korábbi, szocializmusért szolgainak tűnően lelkesedő magyar költők milyen nagy érzelemmel álltak a forradalom mellé! Tamási Lajos, pártmunkás, híres verse, a Piros a vér a pesti utcán, jó példa. A Petőfi-kör az írók

mozgalma volt. A forradalom alatt született versekért azonban – ha nyilvánosak megjelentek – utóbb börtönnel fizettek íróink. (Tamásit ugyan befolyásos kommunista barátai valahogy kimentették a megtorlás-özönből.)

Itt tisztázni érdemes, hogy az 1956-os forradalom nem a kapitalista rendszert akarta visszaállítani, hanem egyfajta lényegesen megreformált szocializmust, valami harmadik út-félét keresett. Nem is program-alapon, hanem önkéntelenül. A munkásság a jugoszláv modellhez hasonló dolgozói részvételt kívánt elérni a vállalati életben. Semmiképpen nem kapitalista tulajdonosokat kívánt visszahozni a gyárakba… Mindenesetre, a forradalomban igen nagy szerepe volt a munkástanácsoknak. A sztrájkok hosszan elhúzódtak – nem lehetett nyíltan fegyverrel letörni; bár a Hatalom minden eszközt bevetett.

Tudjuk, milyen véres sortüzek voltak novemberben, decemberben.

Éppen ezért volt megdöbbentő Obersovszky Gyula verse, 1957. május elsejéről. Hihetetlen gyorsan talált az új rendszer kollaboránsokat. A május elsejei tömegdemonstráció – ami persze korántsem volt spontán – meglepő nagy létszámú kiállás volt Kádár rezsimje mellett.

De mit is lehetett várni a tömegektől. Félelem, ideológiai okok; – mert azért voltak meggyőződéses hívei is a kommunizmusnak, – de mindenképpen *a terror*… A „Kádár-huszárok" végigverték az ország fiatalságát, január-februárban. Minden társadalomnak van söpredéke, amelyik – a költő szavaival élve –, *kéjjel öl*. Ha nem öl, hát ver. *Nehogy már MUK* – Márciusban Újra Kezdjük" – mozgalom *legyen*,"
És hát az értelmiség meghátrálása 1957-ben, az ENSZ felé kikényszerített Nyilatkozattal!
Ez azt jelentette, hogy a továbbiakban *elveszett az iránytű*. *A hivatalos irodalom alkut kötött a Hatalommal*. A Petőfi-kör helyett a hivatalos Írószövetség diktálta a politikai irányt. A költők nem vezették a népet, tűzön-vízen át… Megalkudtak; az életéért. Csak meg akartak élni mesterségbeli tudásukból; a szerény – de azért olykor akár fényesnek is mondható – megélhetésért.
Volt természetesen, aki nem állt be az új irányba. S bizony, alig tudott: fordításokból, alkalmi munkákból éldegélni. Elég gyenge a hazai ötvenhatra – akár csak közvetetten is – emlékező irodalom, a forradalom utáni években. Nyilvánosan nem lehetett három évtizeden át felvállalni a forradalmat.

A 80-as években azért már jelentek meg, *szamizdatban* 1956-ról versek.
Hivatalosan még nem lett volna kiadható Petri György groteszk hangvételű műve, de a Beszélőben olvasható volt. (A kis októberi forradalom 24. évfordulójára.)

„Egy icipicit igazítottak a világon.
Imre bácsiék, Pista bácsiék.
Fölakasztották, bekasztlizták őket.
Mátyás bácsi
elbattyogott a Szovjetunióba.
Az utódok meg
megkoszorúzták
a Hősök terét."

Az alkut a nyilvánosság előtt Nagy Gáspár mondta fel, a 80-as évek első felében (Öröknyár: elmúltam 9 éves c. versében).

„egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven nevezNI!„

Szét is rúgták nyomban azt a szerkesztőséget, amely megjelentette a verset… Igaz, karóba nem húztak ma már. De jó néhány évnek kellett még eltelnie, hogy Kádár János az utolsó pártkongresszuson zavart makogással idézze fel az 56-os eseményeket… És Pozsgay ki merje mondani, hogy bizony, *népfelkelés volt 1956-ban*.

Annál gazdagabb volt a reakció, külföldön. Nyomban – de később is…
Egyik szép példája ennek az „Avanti ragazzi" c. olasz dal szövege, amiből máig élő *sportinduló lett*… Az 1956-os forradalom tizedik évfordulójára született. (Mi itthon, akkoriban nem is hallottunk róla… Az olasz fiatalok, *akik ezt ma éneklik*, feltehetően nemigen tudnak érdemben sokat arról a világtörténelmi eseményről, amit a forradalmunk jelentett.

Pedig a forradalom valóban világtörténelmi esemény volt!

1956 ingatta meg az olasz és francia kommunisták szovjet-barátságát, s váltott ki olyan szavakat nagy francia gondolkodókból, amelyek még ma is megdobogtatják a szívünket.

JEAN COCTEAU: „DRÁGA MAGYAROK TI CSILLAGOK AZ ÉGITESTEK KÖZÖTT – S MINDANNYIAN *KÖLTŐK A TETT TRAGIKUS LIRÁJA ÁLTAL"*
ALBERT CAMUS: „KIRÁLYI ÖRÖKSÉGET HAGYTAK RÁNK, MELYET KI KELL ÉRDEMELNÜNK: A SZABADSÁGOT"

Sokan emlékszünk arra még, hogy az USA rajongott popsztárja, Elvis Presley dallal adózott a forradalomnak – és pénzzel is segítette azt…

Egy 1958-ban kiadott angol könyvében Lin Yu Tang, kínai-amerikai író háromszor is idézi a magyar forradalmat! Pedig művének témája messze állt a magyaroktól (Pogányból keresztény), de nem lehetett akkor kivonnia magát egy értelmiséginek a jó és rossz harcának értékeléséből.

Egész Európában, s szinte mindenütt a világban, ahová elvitte a hírt a rádió, hatalmas döbbenettel és lelkesedéssel reagáltak a Góliát ellen küzdő Dávid történetére. Majd minden földrészen születtek csodálatot kifejező irodalmi alkotások.

Ázsiában, Latin-Amerikában és Észak-Amerikában, de még Afrikában is, ahol azon idő tájt folytak a gyarmatosítók elleni felszabadítási küzdelmek, hasonlóságot láttak velünk.

A „fejlett Nyugat" költői elismerésüket és egyben lelkiismeretfurdalásukat fejezték ki. Hiszen nem tudtak tenni semmit a nagypolitika játszmái ellen…

„…minden kellett volna
semmi nem tétetett
ím térdre omolva
minden hitetlenek
– könyörgünk értetek"
(Jules Supervielle)
Látták az USA-ban, amit ma már mi is tudunk, de akkor nem értettük, hogy Amerika politikusainak az volt a jó, ha nálunk minél több az áldozat; mert ez erősítette a szovjetellenességet… Tenni azonban – érdemben – nem tettek semmit.

David Ray, (a két éve elhunyt jeles amerikai költő) így írt:

„Ó botor
barátim,
lám, Henry
Cabot Lodge,

a címzett,
épp nem ért
rá…
[…]
Mit tartson
Őkelme
egy marok
amatőr
Molotovkoktélos
fiúról
s lányról, kik
nem tudják,
mik is a
távíró
szalagok?
Látjátok,
magyarok,
ilyen ha
ígérnek
Amerika
magas
tornyából…”

Az észak-európaiak, dánok, norvégok, svédek, arra gondoltak, *ki lesz a következő?*…

„Ha elfeledjük Magyarországot, marad-e
jogunk élni,
s ki fog küzdeni majd
éppen miértünk? […]
Hagyjuk végre
a fecsegést az emberi jogról és becsületről!
Ne irkáljunk
az »élet tiszteletéről«!„

(Arnulf Overland)

A német költő, Wilfried Sabais (Darmstadt városának későbbi polgármestere) így fogalmazott:

„Sáncold el szívedet.
Farkasfalka csatangol.
[…]

Rejtsd el tüsténT legveszélyesebb
lőszered: gondolataid, az Idő alá;
egy robbani kész versét
fiad olvasókönyvébe,
panaszod és fájdalmad
zárd zokogó hegedűk testébe.
S bízz a Törvényben:
A Szabadság láthatatlan fegyverei is halálosak"
A hozzánk hasonló helyzetű *kelet-európai* országokból a szolidaritás hangja szólt. Az elnyomott népek költői – beleértve a szlovákokat, románokat is-, együttérző sorokat írtak. Az *afrikaiak* a saját gyarmatosítóik küzdelmei elleni harcra emlékeztettek… A *népi Kína* – Tajvan – mint testvérnépet üdvözölt bennünket. (De Mao Kínája – bár országában gyilkos éhség tombolt-, *devizasegélyt küldött* Kádár kormányának, hogy fizetni tudja külföldi adósságainkat… Hiszen a sztrájkok nagy hiányt okoztak hazánkban. Kínában éppen akkor kezdődött a legvadabb terror. Mao hatalomsóvár és a kegyetlenségéről híres, kíméletlen felesége tízezrek haláláért volt felelős…
Azért a szárazföldi Kína értelmiségében is voltak, akik mindig is tudtak a magyarokról. Hiszen a Tienanmen téren, 1989-ben, a tankok által megölt fiú is Petőfi: „Szabadság, szerelem" c. versét szavalta… Mondhatjuk: ez volt Kína reakciója a magyar forradalomra).

Az újratemetéssel aztán elkezdődött Magyarországon a rendszer megváltozása.

A kialakult körülmények azonban nem kedveztek a forradalom eszméinek. Először is, a szociális piacgazdaság, amit az első kormány célul tűzött, már akkor elkezdett agonizálni Németországban. Amelyet követni akartunk… Erősek voltak azonban minálunk is, ahogy Európa-szerte, a szabadversenyes kapitalizmust szorgalmazó politikai erők. Így hazánk – és vele a többi KKE-i ország is-, belesodródott a vadkapitalizmusba. Ez messze nem az 1956-os munkás-önigazgatás modellje volt!

Másodszor, a szovjetektől való – akkor talán még jogos – félelem a NATO soraiba vitt minket. Azaz, feladtuk a semlegességet. Ezzel elfelejtettük 1956 egyik fontos célkitűzését… Valójában függetlenek egyébként amúgy sem lehettünk volna, mert anyagi függésünk a nemzetközi tőkétől – súlyos eladósodásunk miatt –, igen nagymértékű volt.

Napvilágra kerültek azonban az addig rejtőzködő kéziratok. Szabó Lőrinctől, Weöres Sándortól… Weöres, akit gyermeki mondókák költőjeként tart számon széles közönség, megdöbbentő látleletet adott a diktatúra koráról…

Nagy Gáspár meg a rendszerváltás után írott verseiben egyre-egyre visszaidézte a besúgókat, a Puskás Kelemenéket, a pufajkásokat. Ami a legdrámaibb: az, hogy *látta, milyen világ jött*… Csoóri Sándornak dedikált versében – amely Csoóri betegágyánál elhangzó beszélgetésükre, az ő szavaira alapozódott –, így fogalmaz:

„… a diktatúrát
a tiltásokat el lehetett ép lélekkel viselni
de ezt az elmúlt tizenöt évet…
az árulások csalódások hegyláncai alatt
össze kell roskadni…”

(Éjjel a megváltó hó…)

Szemem előtt lebeg még a 70 évvel ezelőtti kép: November elsején sétálunk az apácákkal a városban… Láttuk a szomszédos park fái alatt a kicsiny gyertyákat. Hiszen ott vannak még a hevenyészetten eltemetett forradalmárok.

A halottakra gondolva, nekem egy vers jár az eszembe. Zelk Zoltán: Halott sirály c. költeménye. Ezt akkor írta, amikor a börtönből szabadulva felidéződött számára, hogy nem lehetett ott az időközben elhunyt felesége temetésén.

„… Nem értek én már semmi mást,
nem hallok én már semmi mást,
csak azt a néma suhogást,
azt a szárnytalan szárnycsapást.
Csak azt tudom, hogy visszaszáll
egy szárnyavesztett holt sirály.
Lebeg, lebeg, aztán leszáll
szívem vak tengerére száll…”

Az országos tragédiához képest ez kicsiny dolog… de valahogy mégis, mélyen érzékelteti az akkori bosszúálló hatalom kegyetlen természetét.

„Ó, Uram könyörülj
Vétkük csak az, hogy népüket szerették
szabadságban és bölcs rendben akartak élni

Ó, Krisztus könyörülj…”
(Nils Leeb Lundberg)
Könyörüljön rajtunk az Ég… Könyörüljön rajtunk az Ég… Minden időkre érvényes üzenete van a forradalomnak:

„Győzelem nincs
mondják a bölcsek.
Az idő múlásában
csak a viszály örök.
De van egy fajtája
a törvényszerűségnek ma és itt:
Hogy ki másokat szüntelenül
és mélyen megsért
végül is megbüntettetik.
Hogy ki a végtelenségig
erőszakoskodik
végül is megbüntettetik.
Hogy ki megnyomorítaná
a legbensőbb emberi szabadságot
végül is megbüntettetik.
Hogy ki újból meg újból
gyengék ellen emeli kardját
kard által pusztul végül el.”
(Nils Lindström**:** Magyarországhoz)